

Škole na području Moslavine pod partizanskom vlašću

FRANKO MIROŠEVIĆ

Papova 10

HR – 10 000 Zagreb

frankomirosevic@net.hr

Predhodno priopćenje

Preliminary communication

Primljeno/Received: 3.7.2022.

Prihvaćeno/Accepted: 15.9.2022.

Autor u radu donosi informaciju o djelatnosti škola u Moslavini na području oslobođenom od ustaške i okupatorske vlasti. Navedeno područje obuhvaćalo je u vrijeme Kraljevine Jugoslavije kotare Kutina, Čazma i Garešnica. U tekstu se navodi i kotar Dubrava koji je u Kraljevini Jugoslaviji bio općina u kotaru Čazma. Autor, na temelju arhivske građe i objavljene relevantne literature, donosi podatke o organizaciji osnovnog i srednjeg školstva na navedenom području. Posebice se bavi djelovanjem prvih partizanskih škola u Moslavini u drugoj polovini 1942. u kotaru Garešnica, gdje se u Moslavačkoj gori organizira rad istih, a zatim prati razvoj tih škola u 1943., 1944. i 1945. te nastavnim planom i programom na tom oslobođenom području. U radu ukazuje i na ovisnost djelatnosti škola s oružanim borbama jer su neprijateljske ofenzive na oslobođenom području ometale rad tih škola.

Ključne riječi: školstvo, Moslavina, Čazma, Kutina, Garešnica, Moslavačka gora, nastavni plan i program, narodno oslobodilački odbori, oružane borbe, partizani, ustaše

UVOD

Na području oslobođenom od ustaške vlasti razvijaju se organi narodne vlasti – Narodno-oslobodilački odbori (NOO-i). Već polovinom 1943. godine u Moslavini djelovala su tri kotarska NOO-a (Čazma, Garešnica i Kutina), 16 općinskih i 236 seoskih NOO-a. Nastanak oslobođenog teritorija pojavljuje se već 1942. u kojem nije bilo ustaške vlasti. Oslobođeni teritorij nalazi se na području sela Veliki Prokop, Krajiška Kutinica, Humka, Stara Straža i drugih. NOO-i su se bavili gospodarskim, prosvjetnim, zdravstvenim, sudskim, promidžbenim i drugim poslovima. Bili su organi narodne vlasti koji su zajedno s organima pravosuđa i pozadinskim vojnim jedinicama osiguravali normalan rad i život na oslobođenom teritoriju. Brinuli su se za organizaciju sjetve, žetve i obrade usjeva. Mobilizirali su borce za Narodno-oslobodilačku vojsku (NOV), prikupljali su materijal potreban partizanskim jedinicama, čuvali su hranu i ostalo u šumskim skladištima, otpremali hranu u druge krajeve koji su u hrani oskudijevali, brinuli su se za otpremu ranjenika na liječenje u Italiji, vodili borbu s ubačenim špijunima itd. Upute za rad NOO-a donosio je

ZAVNOH odmah nakon konstituiranja 1943. Bili su to propisi i upute NOO-ima. Njihova djelatnost posebno se isticala u opskrbi stanovništva hranom i organizaciji tržišta, razvoju obrta i pružanju pomoći nastradalim i pasivnim krajevima Like i Korduna.¹

Početak organiziranja prvih partizanskih škola u 1942. g.

Partizanske škole u sjeverozapadnoj Hrvatskoj su krajem 1942. djelovale jedino na području Moslavine. Počele su se organizirati na prethodno oslobođenom teritoriju. Za razliku od nekih drugih krajeva sjeverozapadne Hrvatske, tu je organizacija počela u drugoj polovini 1942. Naime, stvaranjem prvog slobodnog teritorija na području Moslavačke gore prozvanog »Prokopska republika« pokrenut je rad nekoliko osnovnih škola. Brigu o tim školama vodio je NOO tog oslobođenog kraja. Taj se odbor brinuo o učiteljskom kadru, opskrbi škola potrebnim nastavnim sredstvima, prvenstveno potrebnim materijalom, osobito zgradama u kojima će se održavati nastava, drvima za ogrjev prostorija, udžbenicima, bilježnicama, olovkama i nastavnim pomaga-

¹ Petar Nasakanda, »Izgradnja narodne vlasti na području sjeverne Hrvatske«, *Časopis za suvremenu povijest* 15/1 (Zagreb 1982), str. 177-197.

lima. Nemala briga bila je dolazak učenika na nastavu. Zlatko Glik u djelu »Partizanska godina«² opisuje rad tih škola u spomenutoj »republici« i navodi sljedeće: »U razdobljima između neprijateljskih ofenziva, kad je »Prokopska republika« živjela mirnim životom, u klu-pama škola u Popovcu i Dišniku gdje je bilo učitelja, sasvim su se mirnodopski okupljala djeca da nešto nau-če. Učilo se iz početnica, kojima su obvezno nedostaja-le prve dvije stranice koje su bile istrgnute jer se na nji-ma nalazila slika Pavelića i ustaška himna. Ali nestašica krede, olovaka, tinte, papira i drugih školskih potrepšti-na podsjećala je da je rat, jednako kao i grupa partizana, što su možda bili okupljeni u susjednoj prostoriji na kakvom sastanku ili kursu.«³ Iz oskudnih podataka i memoarske građe dade se razabrati da su prosvjetni zadaci naznačeni u Okružnici Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske (CK KPH) br. 4 koju su NOO-i počeli primjenjivati u Moslavini u drugoj polo-vini 1942. godine. U to vrijeme u ostalim dijelovima sjeverozapadne Hrvatske partizanskih škola još nema, one će se javljati sredinom 1943., ali je i tada ta aktiv-nost bila relativno manjih razmjera.⁴ Uspjesi okupator-ske i kvistlinške vojske negativno su djelovali na rad partizanskih škola – povlačenjem vojske s područja Moslavine te su škole morale prestati s radom ili su se povlačile zajedno s vojskom. Neka područja Moslavine nisu bila jako ugrožena od ustaške vlasti, pogotovo ona koja su bila na području Moslavačke gore. Na području okruga Moslavina, prema tvrdnji Mihajla Ogrizovića, od 76 osnovnih škola u 1943. nastava se izvodila u 31 partizanskoj školi. Te su škole radile potpuno u duhu Narodno oslobodilačke borbe (NOB-e), ostale su bile pod djelomičnom kontrolom organa narodne vlasti, a tek se dio tih škola nalazio na potpuno okupiranom teri-toriju. U osnovnim školama Moslavine u to je vrijeme radilo ukupno 119 učitelja, ali nisu svi radili na oslobo-đenom području. Manji dio njih bio je u neprijateljskim redovima. Prema raspoloživim podacima, samo je 18 učitelja bilo u neprijateljskoj vojsci.⁵

Širenje partizanskih škola

Kapitulacije Italije u rujnu 1943. godine bila je pre-kretnica u razvoju NOB-e u Moslavini i cijeloj sjevero-zapadnoj Hrvatskoj kada Hrvati masovnije prilaze Narodno oslobodilačkom pokretu (NOP-u). Tada borci

Korduna, Banije i Slavonije dolaze u Moslavinu i oslo-bađaju od ustaške vlasti veliki teritorij od Varaždina preko Koprivnice, Moslavine (Čazme), Kalnika, sve do Virovitice. Na tom će se području otvarati osnovne i srednje škole. Postojeći dokumenti potvrđuju da su pri »okružnim i kotarskim i dijelu općinskih i mjesnih odbora osnovani prosvjetni i propagandni odsjeci«.⁶ Početkom listopada 1943. godine, Prosvjetni odjel Okružnog NOO-a Moslavine poduzima mjere da na oslobođenom teritoriju i području kotareva Garešnice i Kutine organizira rad osnovnih škola i u kratko vrijeme mu uspjeva da u kotaru Garešnica otvori osam do tada zatvorenih škola.⁷ Prva osnovna škola 1943. osnovana je u Krajiškoj Kutinici. Uz navedeno, u kotaru Garešni-ca održana je 10. listopada 1943. konferencija učitelja. O toj konferenciji piše Mihajlo Ogrizović sljedeće: »Desetog listopada 1943. održana je konferencija učite-lja garešničkog područja na kojoj su uz ostalo doneseni ovi zaključci:

a) da se svi učitelji i učiteljice stavljaju na raspolo-ganje našoj NOO vlasti;

b) da se ukine prosvjetni referat kod Pavelićevog kotara u Garešnici na način što će se drugarica koja vrši tu dužnost izdati naređenje da odmah obustavi rad;

c) da se radi u svim školama po privremenom nastavnom programu dok nam Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) ne dostavi po njemu izrađeni program, koji je već tražen (...)«⁸ Prosvjetna komisija pri Okružnom NOO-u za Čazmu poduzima mjere da se na slobodnom području kotara Garešnice i Kutine organiziraju osnovne škole. Bili su određeni i privremeni kotarski referenti za poje-dine kotare. U kratkom vremenu je na području kotara Garešnice otvoreno osam dotad zatvorenih osnovnih škola. Konferencija učitelja kotara Čazme održana je od 19. do 23. prosinca 1943. godine Bila je to druga konfe-rencija učitelja kotara Čazme. O toj konferenciji piše partizanski list »Glas slobode« u broju 19 od 23. prosin-ca 1943. sljedeće: »I ovdje su prisutni donijeli zaključak da se svi učitelji i učiteljice najodlučnije opredijele za aktivno učestvovanje u NOB-i. Učitelji i učiteljice masovno prilaze našoj borbi i vrijeme je tome jer nas čekaju veliki zadaci. Konferencije su pomogle da se oni učitelji koji su bili pod utjecajem neprijateljske propa-gande opredijele za aktivno sudjelovanje u NOB-i. Naš

² Zlatko Glik, »Partizanska godina« (Zagreb: Epoha, 1962.), str. 199.

³ Isto.

⁴ Nasakanda, »Izgradnja narodne vlasti na području sjeverne Hrvatske«, str. 199.

⁵ Mihajlo Ogrizović, »Razvoj školstva i prosvjete na oslobođenom teritoriju Zagrebačke oblasti (Varaždin, 1976), str. 959.

⁶ Pero Nasakanda, n.dj.200, Poslovníkom o radu NOO-a usvojenom na I. zasjedanju ZAVNOH-a predviđeno je osnivanje tih odsjeka.

⁷ Isto.

⁸ Mihajlo Ogrizović, »Razvoj školstva i prosvjete na oslobođenom području Zagrebačke oblasti (Varaždin, 1976).

je zadatak graditi i otvarati škole u najtežim prilikama rata.«⁹

Na tim konferencijama zaključeno je da se u najtežim uvjetima rata osigura rad škola po privremenom nastavnom programu ZAVNOH-a. Učitelja je nedostajalo pa su NOO-i učitelje dovodili preko simpatizera i ilegalaca iz okupiranih gradova i mjesta. Razvojem Narodno oslobodilačkog pokreta (NOP-a) i stalnim povećavanjem slobodnog teritorija učitelji su dolazili sami, kao što se zbilo nakon održanih konferencija u garešničkom i čazmanskome kotaru. Okružni NOO Moslavina u listopadu 1943. putem svoje Prosvjetne komisije počinje masovnije organizirati osnovne škole. To je bilo omogućeno jer je od ustaške vlasti oslobođena Čazma i područje oko nje. Uspjesi koje je NOP postigao u drugoj polovini 1943. utjecali su na organizaciju prosvjetne djelatnosti. Rukovodstva NOP-a, svjesno svoje velike uloge u obrazovanju mladog naraštaja u duhu ciljeva NOB-e, prilazilo je organizaciji osnovnih škola i drugih oblika obrazovanja naroda, naročito nepismenih. U to vrijeme ne osnivaju se osnovne škole samo u kotaru Čazma, već i na oslobođenom području kotara Garešnica i Kutina. Nakon oslobođenja Čazme krajem studenog 1943., slobodni teritorij protezao se od Kalnika preko Dubrave, Čazme, Garešnice, a oslobođenjem mjesta Đulavec i do zapadne Slavonije. Dana 1. studenog 1943. uspostavljena je uskotračnom prugom veza između Kopčić Brda i Podgarića. Na oslobođenom teritoriju razgranava se partizanska vlast. Općinski i kotarski NOO smješteni su u mjestu Čazmi.¹⁰

Uz postojeći slobodni teritorij za rad škola trebalo je imati i propise te upute za njihov rad koje je donosio ZAVNOH, a koji je organizirao kotarske i okružne konferencije (koje su se održavale i ranije – 1942.–organizacija dužih tečajeva za učitelje).

ŠKOLE U RATNIM UVJETIMA U PRVOJ POLOVINI 1944. GODINI

Daljnji rast broja partizanskih škola

U Moslavini je od 16. do 18. siječnja 1944. održana konferencija učitelja čitave Moslavine, a zatim konferencija prosvjetnih referenata Moslavine (31. siječnja 1944.). Mihajlo Ogrizović smatra da su te konferencije mnogo pomogle onim učiteljima koji su bili pod utjecajem neprijateljske propagande i koji su se opredijelili za »aktivno učestvovanje u NOB-i.«¹¹ U travnju 1944. godine Prosvjetni odjel ZAVNOH-a izdao je ciklostilom umnoženu »Početnicu.« U to vrijeme raste broj partizanskih škola u Moslavini. U kotaru Garešnica tada radi 26 škola, u kotaru Kutina 18, a u kotaru Čazma 23 osnovne škole. U cijelom okrugu Moslavina u tijeku 1944. osnovano je sedam osnovnih škola. Mnogi su učitelji na poluoslobođenom teritoriju, tvrdi Mihajlo Ogrizović, u osnovnim školama Moslavine radili po nastavnom planu ZAVNOH-a, što nije bilo baš lako jer je postojala mogućnost da ustaška vlast to ne otkrije.¹² Ti su učitelji bili povezani s partizanskim aktivistima. Tako su oni i na neoslobođenom području upoznavali djecu s NOP-om i NOO-ma.

Njemačko ustaška ofenziva u prvoj polovini 1944. g.

Od prosinca 1943. do ožujka 1944. godine ustaške i njemačke snage, zahvaljujući nadmoćnosti u ljudstvu i ratnoj tehnici, uspjele su oduzeti inicijativu jedinicama X. partizanskog korpusa u Moslavini, Kalniku i Hrvatskom zagorju. Cilj tih aktivnosti bio je osigurati redoviti promet magistralnom prugom Zagreb – Beograd i zato su Nijemci i ustaše pojačavali svoje garnizone. Tako su početkom 1944. uspjeli paralizirati širenje ustanka i s uspjehom započeti mobilizaciju. Okupator je s ustašama i domobranima organizirao stalne napade na slobodni teritorij, upadao je iznenada, pljačkao sela i odvodio ljude koje zadržavao kao taoce ili ih je prisilno upućivao u vojsku. U siječnju 1944. uspješno je presječen slobodan prolaz između Bilogore i Moslavine. U veljači s jakim snagama poduzima ofenzivu u Podravini, a u ožujku ponovno upada na slobodni teritorij Moslavine.

⁹ Franko Mirošević, »Narodnooslobodilački pokret u Moslavini 1941.–1945«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 13 (Zagreb, 1980), str. 152.

¹⁰ Isto.

¹¹ Mihajlo Ogrizović, n.dj., str. 958.

¹² Isto.

Tab. 1. Pregled brojnog stanja osnovnih škola u Moslavini u proljeće 1944. godine*

Okružni NOO	Škola	Nastavnika	Stručnih	S kursom	Primjedba
Moslavina	53	48	48	-	Radile su s manjim prekidima čitavu godinu

* Mihajlo Ogrizović, »Razvoj školstva i prosvjete na oslobođenom području- Sjeverozapadna Hrvatska u narodno oslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji« (Varaždin, 1976).

U prvoj polovini 1944. partizanske škole rade samo u Moslavini, a u ostalim dijelovima sjeverozapade Hrvatske zapravo ne rade.¹³

Po mišljenju Mihajla Ogrizovića čitava Zagrebačka oblast bila je u znaku organizacijskog sređivanja. Osnovani su kotarski prosvjetni odjeli, postavljeni kotarski prosvjetni referenti, a održavani su i kraći politički tečajevi za nastavnike. U nedostatku učitelja i učiteljica održavani su i tečajevi za učitelje. Na tim tečajevima obrazovali su se završeni i nezavršeni gimnazijalci i završeni učenici građanskih škola pa i učenici učiteljskih škola.

Na oslobođenom dijelu Moslavine u veljači 1944. djeluju 32 osnovne škole. Najviše ih je bilo u kotaru Čazmi 28, Garešnici 9 i Kutini 5. Rad škola na okupiranom i poluoslobođenom teritoriju kontrolirali su organi narodne vlasti preko svojih aktivista koji su uspostavljali kontakte s učiteljima prenoseći im upute i direktive za rad s djecom. Samo u malom broju škola koje su radile u uporištima NOO-i nisu imali utjecaja na učitelje. Od 72 osnovne škole, koliko ih je u to vrijeme bilo u Moslavini, 32 su bile na oslobođenom teritoriju, 44 na poluoslobođenom i okupiranom teritoriju. U tim školama radilo je 119 učitelja.¹⁴

U izvještaju o stanju prosvjetnog rada na području Zagrebačke oblasti za srpanj 1944. navodi se da je krajem lipnja iste godine u kotarevima Garešnica, Čazma i Dubrava bilo 48 stručnih nastavnika i 53 osnovne škole.¹⁵ U 1944. nastavljeno je održavanje konferencija učitelja kotara Čazma, Kutina, Garešnica i Dubrava »na kojima su se razmatrali problem organizacije škola, sadržaj rada u njima, pedagoškog i i političkog uzdizanja učiteljskih kadrova. Konstatirano je da učitelji postepeno, ali sigurno prilaze oslobodilačkoj borbi.«¹⁶

Borbe između jedinica NOV-e i oružnih snaga NDH i Njemačke trajale su sve do lipnja 1944. godine. Njihov oružani pritisak na partizanske snage bio je vrlo jak. O tom pritisku se u izvještaju ZAVNOH-a za srpanj 1944. navodi se sljedeće: »Neprijatelj je veoma aktivan na čitavom ovom području. Još uvijek nije moguć nikakav jači rad na okruzima zagrebačkom, bjelovarskom, krapinskom i varaždinskom. Jedino u moslavačkom okrugu moguće je jače raditi pa se radi toga sve naše ustanove nalaze tamo«.¹⁷

Dana 19. lipnja 1944. njemačka vojska i vojska NDH poduzele su ofenzivu na područje oslobođene Moslavine. Napad je uslijedio iz Daruvara. S brojnim pojačanjima, uz pomoć tenkova, napadači su osvojili Veliki Grđevac i vodili borbe oko Garešnice. Dana 24 lipnja 1944. jedinice Prvog domobranskog gorskog zdruge u pothvatu »Bienenhaus« (»Košnica«) prodirale su prema Čazmi s pet pravaca – od Bjelovara, Kloštar Ivanića, Križa i Narte. Jedinice Prve brigade 33. divizije se pred tim napadom povlače. Potpomognuti jakim snagama, artiljerijom i tenkovima od pravca sela Dereze i Bosiljeva njemačke i ustaško-domobranske snage upale su u Čazmu. Zajedno s domobranima, u Čazmu su ušle i jedinice njemačke kozačke divizije koje su po običaju pravile izgrede i provodile teror nad stanovništvom, što je domobranska komanda podnijela višoj komandi protiv Kozaka. Njemačko-ustaške i domobranske snage ubrzo su napustile Čazmu. Prilikom povlačenja Čazma je jako stradala.¹⁸

U tijeku borbi stradale su i škole, rušene su školske zgrade i uništavan namještaj te u njima knjige i ostali nastavni didaktički materijal, geografski i povijesni zemljovid, fizikalni i matematički pribor i ostalo. O tome Prosvjetni odjel ZAVNOH-a piše »da se rad i nastava u moslavačkim školama donekle održava, međutim neprijateljska propaganda lecima, parolama i

¹³ HDA- ZAVNOH, fond 207.

¹⁴ Franko Mirošević, n. dj., str. 181.

¹⁵ Isto, str. 181.

¹⁶ Mihajlo Ogrizović, n. dj., str. 959.

¹⁷ Isto.

¹⁸ HDA, dokument 144. Sljedećom ofenzivom u kolovozu 1944. napadači su osvojili sjeverozapadnu Moslavinu, kao i područje sela Veliki Zdenci i Grubišno Polje.

putem agenata je jaka. » Ta je akcija, kaže se u izvještaju, imala i rezultata – rad na prosvjeti nešto je oslabio pa se i broj osnovnih škola koje su radile u duhu oslobodilačkog pokreta smanjio. Jedino su u kotarima Garešnica, Čazma i Dubrava potkraj lipnja 1944. radile 53 osnovne škole sa 48 stručnih nastavnika.¹⁹ Neprijateljske snage u srpnju 1944. smanjuju napade, ograničivši se samo na manje akcije, pa su škole na oslobođenom teritoriju mogle mirnije završiti školsku godinu.

Za razliku od ostalih kotara (Garešnice, Čazme i Kutine), osnovno školstvo na kotaru Dubrava na oslobođenom teritoriju nije bilo razvijeno – svega su bile tri osnovne škole s osam učitelja, dok je polazak nastave zadovoljavao »unatoč čestim nadlijetanjima neprijateljskih aviona.²⁰ Ovakvo stanje bilo je zato jer na tom kotaru nije bilo većeg slobodnog teritorija.

Novi nastavni planovi i programi u 1944. g.

Novi nastavni plan i program za osnovne škole bio je izrađen »na osnovu maksimalnog nastavnog plana i programa ZAVNOH-a od mjeseca rujna 1943. i svibnja 1944; kao i sugestija sa savjetovanja prosvjetnih radnika u Glini 21. kolovoza 1944. i Slavoniji u srpnju i kolovozu 1944. i savjetovanja u Moslavini, a i velikog broja nastavnih planova i programa koje su izradili pojedini oblasni i okružni prosvjetni odjeli s učiteljima svojeg

oslobođenog područja.«²¹ Nastavni plan i program za osnovne škole donio je Odjel narodne prosvjete ZAVNOH-a br. 644 od 26. rujna 1944. godine. Po ovom novom nastavnom planu i programu nastava u osnovnoj školi traje četiri godine. Nastavni plan nije bio detaljno razrađen, već su u njemu, zbog nejednakih prilika, bile date *okvirne upute* za rad u osnovnim školama. U nastavnom planu²² bili su zastupljeni predmeti navedeni u Tab. 2.

Prema objašnjenju autora knjige »Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj« novi nastavni plan i program dao je sistematičniji raspored nastave, odredio je točno cilj i zadatak svakog nastavnog predmeta, stvorio izvjesnu ravnomjernost u rasporedu nastavnog gradiva, odredio nastavne jedinice i dao mjestimično kraće upute za obradu pojedinih predmeta.²³

Prethodno je konstatirano kako je manjkalo udžbenika te ih je zato trebalo tiskati. Glavni udžbenik bila je »Početnica.« Kako »Početnica« nije bilo dovoljno za svakog učenika, Prosvjetni odjel Oblasnog NOO-a za Slavoniju tiskao je u jesen 1944. g. drugo izdanje »Početnice«, ali to nije moglo podmiriti potrebe nastave. Zato je u jesen 1944. tiskana nova početnica ZAVNOH-a.²⁴

NOO-i i ZAVNOH brinuli su se o obnovi i izgradnji škola koje gradi i obnavljaju raznovrsne radionice koje osnivaju NOO-i. Već 1943. godine »na oslobođenom

Tab. 2. Predmeti u Nastavnom planu za osnovne škole koji je donesen u svibnju 1944. g.*

Predmeti	I.	II.	III.	IV.
Početna stvarna nastava	5	5	-	-
Hrvatski ili srpski jezik	5	5	4	4
Račun	5	5	4	4
Zemljopis	-	-	2	2
Povijest	-	-	2	2
Prirodne nauke	-	-	3	3
Narodno gospodarstvo	-	-	1	1
Crtanje	-	-	1	1
Pjevanje	2/2	2/2	2/2	2/2
Tjelesni odgoj	2/2	2/2	2/2	2/2
Vjeronauk	1	1	1	1
Svega	18	18	20	20

* *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, urednik Dragutin Franković (Zagreb, Pedagoško-književni zbor, 1959), str. 401.

¹⁹ Mihajlo Ogriziovic, n. dj., str. 959.

²⁰ Isto, str. 962.

²¹ *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, urednik Dragutin Franković (Zagreb, Pedagoško-književni zbor, 1959), str. 401.

²² Isto. Navedeni broj sati mogao se smanjiti prema prilikama pojedinog kraja, a isto tako mogao se i povećati. Odluku o tome donosili su okružni prosvjetni odjeli uz suradnju kotarskih prosvjetnih odjela.

²³ Isto, str. 401.

²⁴ Isto. Autor »Početnice« ZAVNOH-a bili su Miljenko Grubelić i Helnka Gamulin. Ta je »Početnica« objavljena u redakciji Petra Laste, a tiskana je u Italiji u 80 000 primjeraka. U istoj redakciji tiskan je i »Bukvar« u 35 000 primjeraka po abecedi ćirilice.

teritoriju djeluju raznovrsne radionice: pilane, ciglane, stolarske, mehaničarske, kovačke, postolarske, krojačke i druge, a ZAVNOH, komande područja, oblasni, okružni i kotarski NOO-i pomažu škole građevnim materijalom, školskim namještajem, školskim pločama i školskim pomagalima.²⁵ Zbog nedostatka stručnih nastavnika održavani su tečajevi za učitelje. Bilo je tečajeva duljih i kraćih, a počeli su raditi u lipnju 1944. Jedan petomjesečni tečaj sa 40 kandidata radio je u Velikim Zdencima u Moslavini u studenom 1944.²⁶ Osim učiteljskih tečajeva, održan je niz konferencija i savjetovanja, kraćih političkih te pedagoških i administrativnih tečajeva za nastavnike i prosvjetne rukovodioce.²⁷

Donošenje novog nastavnog plana i programa za osnovne škole u svibnju 1944. u knjizi »Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj« objašnjava se sljedećim tekstom: »U mjesecu svibnju 1944. Prosvjetni odjel ZAVNOH-a izradio je novi nastavni plan i program. Neki su predmeti izostavljeni, kao higijena i ručni rad. Ovaj nastavni plan i program bio je mnogo širi od nastavnog plana i programa donesenog u rujnu mjesecu 1943. Naročito se to odnosilo na program povijesti i prirodne nauke, a broj sati u prvom i drugom razredu je povećan. Međutim, ovaj nastavni plan i program nije bio dugo na snazi jer je uskoro u listopadu 1944. donesen novi nastavni plan i program za osnovne škole.«²⁸

ŠKOLE U MOSLAVINI I ORUŽANE BORBE U DRUGOJ POLOVICI 1944. GODINE

Stanje škola u oružanim borbama

Vrijedno je spomenuti da je u 1944. Oblasni NOO za Zagrebačku oblast svoje sjedište prenio u Moslavinu, vjerojatno zato jer su u Moslavini postojali sigurniji uvjeti za djelovanje, budući da je vojna situacija na području Zagrebačke oblasti u listopadu, studenom i prosincu pogoršana (X. korpus NOVJ napustio je Zagorje, Kalnik i područje Bilogore pa je zato oslobođeni teritorij bio pod neprestanim pritiskom neprijatelja). Vezano uz navedeno, u Moslavini (osim u kotaru Kutina) postojali su najsigurniji uvjeti za rad škola. U

Moslavini se u kolovozu pripremao početak školske godine 1944./1945. Nastava je trebala početi prvog rujna 1944. Pripreme za organizaciju nastave provodile su se na kotarskim i okružnim konferencijama nastavnika. U kolovozu 1944. promijenila se vojna situacija u Slavoniji. Na to područje došle su njemačko-domobranske i ustaške snage. O tome Ivo Tošić piše ZAVNOH-u sljedeće: »Baš prilikom mojeg dolaska iz Slavonije u Moslavinu, otpočela je neprijateljska ofenziva na Moslavinu u kojoj su stradale mnoge školske zgrade i školski namještaj. Neprijatelj ima podatke o našoj prosvjetnoj aktivnosti pa je uz ostalo imao zadatak onemogućiti svaki rad u školama. Tako je u mnogim selima u kojima je neprijatelj bio, slupao na školama sve prozore, vrata, peći, namještaj, spalio mnoge knjige i uništavao ih. Neprijatelj je u ovoj ofenzivi veoma loše postupao prema narodu, kako prema Hrvatima tako i prema Srbima i Mađarima, pa se zbog toga velike mase povlače s našom NOVJ.«²⁹ Mihajlo Ogrizović napominje da se vojna situacija na području Zagrebačke oblasti u tijeku listopada, studenog i prosinca izmijenila. Oslobođeni teritorij bio je pod neprestanim pritiskom neprijatelja, tako da je prosvjetni rad bio moguć samo s područja okruga Moslavina (osim kotara Kutina) i djelomično okruga Bjelovar i Đurđevac.

Školska godina 1944./1945. u Moslavini počela je u jesen 1944. godine. U to vrijeme jedinice X. i VI. korpusa NOV poduzimaju protiv neprijatelja više borbenih akcija. U tim akcijama jedinice navedenih korpusa oslobodile su cijelu Podravinu i veći broj mjesta – Pitomaču, Kloštar, Đurđevac, Novigrad, Virje – i sela u okolici Bjelovara. X. korpus imao je sjedište u Čazmi. Moslavina je bila oslobođena, osim područja uz željezničku prugu uz mjesta Ivanić Grad, Križ, Novoselec, Kutina. To je doba kada iz Zagreba i obližnjih garnizona dolaze masovno domobranci koji prilaze Narodnoj oslobodilačkoj vojsci Jugoslavije (NOVJ). Mihajlo Ogrizović to stanje ocjenjuje ovim riječima: »Takva vojna situacija, opći uspjesi naše NOVJ i skori pad Hitlerove Njemačke uvjetovali su još snažniji razvoj oružane borbe naroda u Zagrebačkoj oblasti i veliki priliv boraca u redove NOV. Bolji uvjeti za organizaciju narodne vlasti i masovnih organizacija i perspektive skorog oslobođenja imali su

²⁵ Isto, str. 400. Za potrebe škola organizirana je i proizvodnja krede, pisaljki i đačkih pločica. Kredu su pravile i neke škole. U 1944. godini ZAVNOH je za pisaće i školski pribor izdvojio 500 000 kuna. U mnogim su školama nastavnici sami izrađivali školska pomagala, računala, grafikone, zemljopisne karte i drugo od raznog materijala na vrlo jednostavan i dosjetljiv način.

²⁶ Mihajlo Ogrizović, n. dj., 968.

²⁷ Isto.

²⁸ *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, urednik Dragutin Franković (Zagreb, Pedagoško-književni zbor, 1959), str. 401.

²⁹ Franko Mirošević, »Narodnooslobodilački pokret u Moslavini 1941.–1945.«, str. 962. U mnogim je selima neprijatelj školske zgrade pretvarao u uporišta. Prilikom napada partizana na njihova uporišta, neprijatelj je tu činjenicu iskorištavao u svojoj propagandi govoreći da partizani ruše škole.

znatnog utjecaja na razvoj školstva i prosvjete na tome oslobođenom teritoriju.«³⁰

Dana 13. rujna njemačke i domobransko-ustaške snage povukle su se iz Hercegovca, a 16. rujna i iz Garešnice. Evakuacijom Garešnice i Hercegovca, istočni dio Moslavine bio je oslobođen.³¹ To je omogućilo uspostavu stalne i sigurne veze s dijelom zapadne Slavonije. Od tada njemačke i domobranske-ustaške snage učvršćuju se uz prugu Zagreb-Beograd i stalno upadaju i pljačkaju oslobođena mjesta kutinskog kotara. Međutim, to nije spriječilo partizanske diverzante da eksplozivom ruše prugu.³² U ovom vremenu partizanske snage, uz Hercegovac (12. rujna) i Garešnicu (16. rujna), oslobađaju Vrbovec i Repinec, što je olakšavalo vezu Moslavine i Kalnika. Preko Kalnika bila je uspostavljena veza sa Zagorjem i Podravinom. U studenom 1944. njemačko-domobranske snage napuštaju Čazmu koju su prilikom odlaska spalili i ostavili u njoj pustoš. Čazma je jako stradala i ranije i to prilikom neprijateljskog osvajanja. Uzmak snaga njemačkog okupatora i domobransko-ustaških snaga bio je uvjetovan uspjesima jedinica NOV-a, kako u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, tako i u Jugoslaviji.³³

Na području okruga Moslavine, prema tvrdnji Mihajla Ogrizovića, krajem 1944. od 76 osnovnih škola nastava se izvodila u 31 partizanskoj školi. Te su osnovne škole radile »potpuno u duhu NOB-e, a ostale su bile pod djelomičnom kontrolom organa narodne vlasti, a tek dio tih škola koji se nalazio na potpuno okupiranom teritoriju radio je pod ustaškom vlasti.«³⁴ U osnovnim školama radilo je ukupno 119 učitelja, ali svi nisu radili na oslobođenom teritoriju. Manji dio njih bio je u oružanim snagama NDH. Mnogi učitelji, tvrdi Ogrizović, bili su u neprijateljskim redovima. Prema raspoloživim podacima, samo je 18 učitelja bilo neprijateljskoj vojsci.³⁵ U drugoj polovini 1944. u Moslavini je radilo 67 osnovnih škola. Od tog broja na oslobođenom teritoriju radile su 53 partizanske osnovne škole.³⁶ Mnogi učitelji radili su na poluoslobođenom teritoriju Moslavine i to

po nastavnom planu i programu koji je donio ZAVNOH, što nije bilo lako – zapravo bilo je vrlo opasno jer je postojala mogućnost da ustaška vlast to otkrije.³⁷ Ti su učitelji bili povezani s partizanskim aktivistima. Tako su oni i na neoslobođenom teritoriju upoznavali djecu s NOP-om i NOO-ima. No, bilo je i onih učitelja koji to nisu radili.

Učiteljske konferencije u drugoj polovini 1944. g.

Na učiteljskim konferencijama u drugoj polovini 1944. analizirani su zadaci za rad u novoj školskoj godini. Na okružnoj konferenciji u Garešnici održanoj 12. srpnja 1944. zaključeno je da se održe »manifestacije prosvjetno-propagandnog karaktera u kojima bi sudjelovala školska djeca, njihovi roditelji, učitelji i predstavnici svih organizacija i ustanova.«³⁸ Nažalost, manifestacija nije održana zbog poduzete njemačko-domobranske i ustaške ofenzive započete početkom rujna 1944. godine. Umjesto manifestacije, 3. rujna održano je u selu Šamarici u Moslavini savjetovanje za okrug Moslavine. Prema tvrdnji Ogrizovića, bilo je prisutno 50 učitelja i 34 polaznika učiteljskog tečaja iz Gornjeg Mikleuša.³⁹ Jedan od organizatora bio je učitelj Ante Miletić koji je bio prosvjetni referent za okrug Moslavina. Prisutni su na savjetovanju najprije analizirali političku situaciju u zemlji i u svijetu, a zatim je referent Dragutin Pazman održao predavanje o »Narodnom učitelju nekad, danas i sutra«.⁴⁰ Savjetovanje je u diskusiji raspravljalo o organizaciji škola, a utvrđeni su i zadaci za rad u novoj školskoj godini. Tada je na području garešničkog kotara bilo 38 osnovnih škola u kojima je nastavu izvodilo 40 učitelja s potrebnom stručnom spremom. Na području Čazme bilo je 14 osnovnih škola u kojima se bez poteškoća izvodila nastava. 13 škola tog kotara bilo je u blizini neprijateljskih uporišta. Međutim, u svima njima bez obzira na položaj »nijedna od tih škola u garešničkom kotaru nije radila po ustaškom

³⁰ Isto, str. 961-962.

³¹ Isto, dokument 84, knjiga 33.

³² Isto. U rujnu 1944. jedinice moslavačkih partizana izvršile su dvadesetak diverzija na željezničkoj pruzi Dugo Selo – Kutina. Minirani su vlakovi i rušena pruga. Posebno su na udaru bila uporišta uz prugu Prečec, Ivanić Grad, Novoselec, Ludina, Vidrenjak, Popovača, Voloder, Gračenica i Repušnica.

³³ Franko Mirošević, »Narodnooslobodilački pokret u Moslavini 1941.–1945.«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 13. (Zagreb, 1980). U Čazmi je bilo spaljeno 98 kuća, neprijatelj je bacio u vatru sve što nije mogao odvući, u vatri je našlo smrt nekoliko žena koje su čuvalе svoja ognjišta.

³⁴ Mihajlo Ogrizović, n.dj., 959.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto, str. 962.

³⁹ Isto. Na ovom skupu bili su predstavnici Oblasno NOO-a Zagrebačke oblasti Vilka Babić, Valent Horvat i Viktor Tot.

⁴⁰ Isto.

nastavnom planu i programu, niti su po bilo čemu imale ustaško obilježje.⁴¹

U okviru kotarskih NOO-a djelovali su prosvjetni odjeli, a na čelu svakog odjela bili su povjerenici zajedno s referentima. U 1944. održavale su se konferencije učitelja kotara Čazma, Kutna, Garešnica i Dubrava »na kojima su se razmatrali problemi organizacije škola, sadržaj rada u njima, pedagoškog, metodičkog i političkog uzdizanja učiteljskih kadrova. Konstatirano je da učitelji postupno, ali sigurno prilaze oslobodilačkoj borbi i da su do proljeća 1944. dobrim dijelom primili plaću od NDH, naročito oni koji su radili na neoslobođenom i poluoslobođenom području. Učitelji koji su radili na oslobođenom teritoriju nisu tražili plaću od okupatora i tako su na vidljiv način s njim prekinuli svaku vezu.«⁴²

Srednje škole u Moslavini

Usporedno s radom na organizaciji osnovnog školstva, kotarski NOO Moslavina otvara i srednje škole u oslobođenom području. U selu Dišnik nedaleko Garešnice počela je u siječnju 1944. nastava u prvom razredu gimnazije. Blizina neprijateljskih uporišta u Kutini i Garešnici ometala je rad te škole, zato se njezino sjedište premjestilo u selo Mala Bršljenica, a kasnije u Gornji Mikleuš.⁴³ Premještajima uvjeti se nisu u biti poboljšali, škola nije imala pribora za održavanje nastave, priborika, a ni udžbenika, a učenici su bili bez odjeće i obuće.⁴⁴ Škola je radila po nastavnom planu i programu koji je donio ZAVNOH. Nastavnici u toj gimnaziji bili su: Marijan Buzdon, Ševa Levi, Hortenzije Pavić i Frida Golder.⁴⁵ Potom se otvaraju gimnazije u Čazmi, Garešnici, Velikim Zdencima. Bile su to niže gimnazije koje

Tab. 3. Srednje škole u Moslavini

Mjesto	Odjeljenja	Učionica	Nastavnika	Stručnih	Učenika	U domu
Čazma	4	4	5	3	70	40
Garešnica	4	2	6	4	120	40
V. Zdenci	4	2	7	3	114	114
Ukupno	12	8	18	10	304	194

Tab. 4. Nastavni plan za potpunu gimnaziju

Predmeti	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Hrvatski ili srpski jezik	5	5	4	4	5	4	4	4
Ruski jezik	4	3	3	3	3	3	3	3
Engleski jezik	-	-	-	-	4	4	3	3
Povijest NOB-a	2	2	2	2	2	2	2	2
Zemljopis	3	3	3	3	3	3	2	-
Prirodopis	3	3	-	-	3	3	2	-
Kemija	-	-	3	2	-	3	3	3
Fizika	-	2	3	3	-	3	3	3
Matematika	4	4	4	4	4	4	4	4
Higijena	1	-	-	2	2	-	-	2
Povijest filozofije	-	-	-	-	-	-	2	2
Crtanje i povijest likovne umjetnosti	2	2	2	2	2	2	2	2
Pjevanje i povijest muzike	2	2	2	2	2	2	-	-
Vjeronauk	1	1	1	1	-	-	-	-
Ukupno	27	27	27	28	30	30	29	27

⁴¹ Isto.

⁴² Mihajlo Ogrizović, n. dj, str. 960.

⁴³ Franko Mirošević, n. dj., str. 181.

⁴⁴ Mihajlo Ogrizović, n. dj., str. 966.

⁴⁵ Isto. Hortenzije Pavić bio je profesor 1946. u Prvoj muškoj realnoj gimnaziji u Zagrebu

po današnjem našem sustavu odgovaraju višim razredima osnovne škole (od V. do VIII. razreda).

Na kraju plana i programa Odjel narodne prosvjete ZAVNOH-a dao je upute o rukovođenju školom, o sastancima i sjednicama nastavničkog zbora, o ocjenjivanju uspjeha i vladanja učenika, o radu i koordinaciji rada uprave škole s omladinskom organizacijom, kao i disciplinska pravila u kojim su iznesene dužnosti i prava učenika.

Ostali oblici prosvjetnog i kulturnog rada

Od ostalih oblika prosvjetnog i kulturnog djelovanja na oslobođenom području treba, na prvom mjestu, spomenuti aktivnosti NOO-a na opismenjavanju nepismenih i polupismenih. Ta je djelatnost u Moslavini započela tijekom 1944. i na početku 1945. provedena su dva analfabetska tečaja. Pred kraj 1944. održana su tri tečaja i to veterinarski i tromjesečni lugarski tečaj u Garešnici te u Velikoj Pisanici administrativno-daktilografski tečaj. U Hercegovcu radio je jednomjesečni poštansko-telegrafski tečaj, a u siječnju 1945. počeli su raditi jednomjesečni sanitetski, sudski, upravni i agronomski tečajevi. Ustaško-domobranska i njemačka ofenziva prekinula je daljnju djelatnost tečajeva.⁴⁶

Osim navedenih djelatnosti, djelovali su od kraja 1943. domovi kulture u kojima su nastupali omladina i pioniri. Na oslobođenom teritoriju djelovale su i diletantske grupe, pjevački zborovi, recitatorski i glazbeni zborovi, a u Čazmi je radio i kinematograf. Značajnu ulogu u kulturno-prosvjetnom radu na oslobođenom teritoriju imale su i kulturne ekipe vojnih jedinica X. i VI. korpusa.⁴⁷ Mihajlo Ogrizović tvrdi da je tisak u »Moslavini imao važnu ulogu u prosvjećivanju naroda i podizanju njegove idejno političke i revolucionarne svijesti«. ⁴⁸ U Moslavini je izlazio list: »Glas slobode«, glasilo Okružnog NOO-a Čazma. Od broja 14. godine 1943. bilo je glasilo Okružnog NOO-a Moslavina. Osim navedenog lista, izlazili su listovi »Glas žene – glasilo Okružnog odbora AFŽ« Čazma, »Moslavačke vijesti« – glasilo Okružnog NOO-a Moslavina, »Moslavačko-posavski list«, »Partizanski list«, »Narodna pravda – moslavačko-posavski mjesečnik«, »Naš borac«, list Druge brigade 33. divizije, »Naša fronta« – glasilo I. operativne zone, »Glasilo boraca I. brigade«, »Pregled naše

štampe«, izdavač propagandni odjel Okružnog NOO-a Čazma, Pregled radio – vijest, izdavač Kotarski NOO Garešnica, »Radio vijesti« čiji je izdavač bio odjel agitacije i propagande Moslavačkog NOP odreda, »Radio vijesti« izdavač Kotarski komitet KPH Kutina, »Posebne vijesti« izdavač Kotarski NOO Garešnica, »Radio vijesti« izdavač Kotarski NOO Garešnica, »Radio vijesti« izdavač Kotarski NOO Kutina. Na oslobođenom području Moslavine tiskane su i mnoge knjige, uglavnom Staljinova djela.⁴⁹

Osvrt na organizaciju nastave

Nastava je na oslobođenom teritoriju bila predmetna, u kojoj se između predmeta uspostavljala nužna veza koja je bila određena dodirnim točkama samih znanosti, a u organizaciji nastave »realizirali su se različiti oblici rada koji su budili svijest i aktivnost učenika i njihov rad i život povezivali sa stvarnošću.⁵⁰ Na učiteljskim tečajevima ukazivalo se učiteljima da se nastava mora temeljiti na principu zornosti. Svaki učitelj je, na oslobođenom teritoriju, bez obzira na poteškoće u kojima se škola nalazila, nastojao da mu nastava bude zorna. I same prilike i uvjeti u kojima je radila partizanska škola (pomanjkanje udžbenika, pomagala i nastavnih sredstava) upućivala je nastavnika da učenike izvodi iz škole i da neprestano promatraju i stječu nova znanja i pojmove o narodnoj borbi, životu, prirodi, čovjeku itd.⁵¹ Škole su na oslobođenom teritoriju, kako je prethodno navedeno, oskudijevale ne samo udžbenicima i priručnicima, već općenito u nedostatku nastavnih pomagala, pisaćim priborom, bilježnicama, olovkama, gumaticama za brisanje, a i stručnim učiteljima. Sve je to otežavalo da učenici dobiju veći opseg znanja. Međutim, vodilo se računa da gradivo koje se u danim uvjetima s djecom uzimalo iznosi sistematično i postupno. Smatralo se da je to jedini put da se učenici, bez obzira na opseg građe, na taj način uvedu u osnove znanstvenog mišljenja i tim putem pripreme za rad u višim razredima.⁵² Vezano za principe i metode nastave, u partizanskim školama uvelike se koristio zahtjev njezine primjerenosti i to zato jer se nisu mogli dovoljno koristiti udžbenici kojih je bilo malo. Učitelji su u nastavi »izbjegavali sve ono što bi za djecu bilo preteško«, što se inače isticalo u uputama učiteljima, kao i ono za što

⁴⁶ Mihajlo Ogrizović, n. dj., str. 968.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Franko Mirošević, n. dj., str. 183, 184.

⁵⁰ *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, urednik Dragutin Franković (Zagreb, Pedagoško-književni zbor, 1959), str. 423.

⁵¹ Isto, str. 422.

⁵² Isto.

djeca nisu još bila zrela.⁵³ Teške materijalne neprilike i oskudica u svemu, što je za normalan nastavni rad bilo potrebno, uvjetovali su da se pridavala velika pažnja ponavljanju i utvrđivanju nastavnog gradiva i njegovom svjesnom usvajanju.⁵⁴ U partizanskim školama korištenje nastavnih metoda bilo je ograničeno nedostatkom pomagala i zato su nastavnici u nastavi najčešće koristili metodu izlaganja, razgovora, demonstracije i rada s tekstom.⁵⁵

Evakuacija škola u Vojvodinu

U siječnju 1945. na oslobođenom dijelu Moslavine radilo je 70 osnovnih škola s ukupno 1591 učenikom, a od tog broja bilo je 739 prvo-polaznika. U kotaru Čazma djelovalo je 17 škola, a u Garešnici 31. Za kotareve Kutinu i Dubravu nema podataka. No, valja pretpostaviti da su u oba kotara bile 22 osnovne škole s obzirom na to da ih je u Moslavini tada bilo 70 (48 u Garešnici i Čazmi). Zbog stalnog pritiska neprijatelja na području cijele Zagrebačke oblasti, u siječnju 1945. osnovne škole prestale su raditi i u Moslavini. Dio djece iz osnovnih škola i gimnazija, kao i dječjih domova, posebno većih mjesta, zajedno s nastavnicima evakuirano je polovinom siječnja 1945. preko Mađarske u Vojvodinu gdje je prosvjetni rad nastavljen u novim uvjetima. To je bilo moguće jer je Vojvodina bila oslobođena nakon oslobođenja Beograda krajem listopada 1944. uz pomoć Crvene armije koja je nastavila napredovanje prema Budimpešti i Austriji.⁵⁶ Iz Zagrebačke oblasti i Slavonije evakuirano je u Vojvodinu više od 6000 djece. Svi su oni bili smješteni u mjestu Bajmok, Svetozar Miletić i još nekim mjestima, uz pomoć narodne vlasti Vojvodine i Nacionalnog komiteta Jugoslavije. U navedenim mjestima nastavljen je rad na prosvjetnom i kulturnom polju.⁵⁷ U Vojvodini je otvoreno 18 osnovnih škola s 50 odjeljenja i 1535 učenika. U školama je radilo 50 učitelja, 28 stručnih i 22 nestručna koja su došla s evakuiranom djecom iz Zagrebačke i Slavonske oblasti. Mjesni organi vlasti u Vojvodini dali su na raspolaganje potrebne zgrade. Nastava je u školama bila održavana po nastavnom planu i programu Prosvjetnog odjela ZAVNOH-a. Uz redovitu nastavu, organizirana su pomoćna odjeljenja za djecu koja su prerasla školsku dob. Kao u osnovnim školama Zagrebačke oblasti, i u tim školama u Vojvodini postojale su organizacije pionira. One su održavale redovne sastanke na kojima se raspravljalo o

redu i radu u školi i izvan nje, disciplini, učenju. Među razredima organizirano je i natjecanje u učenju, disciplini, izradi zidnih novina i drugo. Zajedno s organizacijama pionira u mjestu, »pioniri osnovnih škola u zbjegu davali su priredbe za stanovništvo. Brigu o ishrani djece i materijalnom izdržavanju škola, nabavi školskog materijala i udžbenika vodio je odbor škole. Škole su snabdijevali mjesni NOO-i i antifašističke organizacije žena i omladine.«⁵⁸

IZVORI I LITERATURA

Izvori

Arhiv Vojno-istorijskog instituta Beograd, fond NDH.

HDA, Okružni komitet KPH Čazma, fond br. 1828.

HDA, Okružni NOO Moslavina, fond 1471.

HDA ZAVNOH, fond br. 207.

Hrvatski državni Arhiv (HDA) Centralni komitet komunističke partije Hrvatske (CKKPH). Fond 1220.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, Tom V. Beograd 1949.–1968.

Zbornik za historiju školstva i prosvjete knjiga I. i II., Zagreb, 1964. i 1966.

Literatura

Bardić, Marija. 1968. »Kronologija događaja 1941.–1943., *Zbornik Moslavine 1* (Kutina, 1968.), 283–348

Franković, Dragutin. 1959. *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj* (Zagreb, Pedagoško književni zbor, 1959).

Glik, Zlatko. 1963. *Partizanska godina* (Zagreb: Epoha, 1963).

Karanović, Vukašin. 1976. »Kratki prikaz NOB-a u Moslavini«, u: Ljubo Boban (ur.), *Sjeverozapadna Hrvatska u narodno oslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji* (Varaždin: Institut za historiju radničkog pokreta, 1976), 473–485.

Mirošević, Franko. 1980. »Narodnooslobodilački pokret u Moslavini 1941–1945.«, Radovi Zavoda za hrvat-

⁵³ Isto.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Franko Mirošević, n. dj., str. 182.

⁵⁷ *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, urednik Dragutin Franković (Zagreb, Pedagoško-književni zbor, 1959), str. 405.

⁵⁸ Mihajlo Ogrizović, n.dj., str. 964, 965.

sku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 13/1 (Zagreb: Filozofski fakultet, 1980), 89–206.

Mirošević, Franko. 1976. »Obilježja NOB-a u Moslavini«, u: Ljubo Boban (ur.), *Sjeverozapadna Hrvatska u narodno oslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji* (Varaždin: Institut za historiju radničkog pokreta, 1976), 486–494.

Nasakanda, Pero. 1982. »Izgradnja narodne vlasti na području sjeverne Hrvatske, 1941.–1945.«, *Časopis za suvremenu povijest* 15/1 (Zagreb 1982).

Ogrizović, Mihajlo. 1976. »Razvoj školstva i prosvjete na oslobođenom teritoriju Zagrebačke oblasti«, u: Ljubo Boban (ur.), *Sjeverozapadna Hrvatska u narodno oslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji* (Varaždin: Institut za historiju radničkog pokreta, 1976), 957–968.

Ogrizović, Mihajlo. 1962. *Sadržaj nastave u partizanskim školama u Hrvatskoj* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1962).

Žalac, Tomislav. 1964. »1943. godina – značajna za razvoj školstva i prosvjete na oslobođenom području Hrvatske«, u: Dragutin Franković (glavni urednik), *Zbornik za historiju školstva i prosvjete*, knjiga I (Zagreb: Hrvatski školski muzej, 1964), 7–26

Žalac, Tomislav. 1965. »Školstvo i prosvjeta u Hrvatskoj za vrijeme narodnooslobodilačkog rata«, u: Mihajlo Ogrizović, Tomislav Žalac (ur.), *Škola i odgoj u narodnoj revoluciji* (Zagreb: pedagoški književni zbor, 1965).

Schools in the area of Moslavina under Partisan rule

Summary

The first Partisan schools in Moslavina began operating in the second half of 1942. They were located in Moslavačka Gora, where the liberated territory and military units of the Moslavina Detachment existed. The local NOO also operated in that area, organizing the work of the first schools in the towns of Popovac and Dišnik. At that time, apart from Moslavina, there were no Partisan schools in north-western Croatia. In the following year, 1943, the free territory in Moslavina increased and so did the number of schools. At the end of 1943, there were about 60 schools in Moslavina, 26 in Garešnica, 23 in Čazma and 18 in Kutina. At the end of 1943, the Partisans liberated Čazma, where the highest authorities of the NOP in Moslavina are located. In 1943, the Department of Education of ZAVNOH adopted the curricula and programs according to which teachers administered classes. Teachers' conferences are held to discuss work in schools and to improve work with students and teaching in general, especially because the schools lacked textbooks, manuals, teaching aids, notebooks, pencils, erasers, chalk and other things. Moslavina then, administratively according to the division of the NOP, belonged to the Zagreb region. On 15 May 1944, the Regional NOO was formed, which included the Education Department, whose members supervised the work of district, local and municipal educational authorities. In addition to the aforementioned supervision, members of the Education Department provided methodical and professional assistance to teachers. In the spring of 1944 there were 53 elementary schools with 48 teachers in Moslavina. Those schools, with minor interruptions, worked for the whole year. At the end of 1944, there were 71 elementary schools in the liberated part of Moslavina, with 103 teachers, and of that number, 83 were professionals. In the absence of primers, teachers used the magazine Pionir. In the Moslavina district, at the end of 1944, there were 4,546 compulsory schoolchildren and 2,634 school-goers (57.64%). In January, before the evacuation, there were 17 primary schools with 1,591 compulsory schools and 739 students (46.44%) in Čazma district, and 31 schools in Garešnica district. There were 23 elementary schools in the districts of Kutina and Dubrava. In the liberated territory of Moslavina there were secondary schools, grammar schools and vocational schools. There were 304 students in those schools taught by 18 teachers. At the end of January 1944, there was a grammar school in Dišnik. The conditions in which that school operated

were very difficult. The school was without school supplies, manuals and textbooks, and the students were without the necessary clothes and shoes. In addition to the aforementioned activities, cultural centres where youth and pioneers performed have been operating since the end of 1943 in the liberated territory. In January 1945, students and teachers evacuated via Hungary to Vojvodina, where they continued their education. They had to leave Moslavina because of the great danger that threatened them from the German-Ustasha army that was advancing from the east to the west.

Keywords: education, Moslavina, Čazma, Kutina, Garešnica, Moslavačka gora, curriculum, national liberation committees, armed struggle, Partisans, Ustashes